

Patrycja Gąska

**Pozbawienie wolności jako element kary,
środka zapobiegawczego
lub izolacyjnego środka zabezpieczającego
w świetle orzecznictwa Europejskiego
Trybunału Praw Człowieka**

**Imprisonment as part of the penalty,
preventive measures or custodial preventive
measures in the light of case-law of the
European Court of Human Rights**

W artykule omówione zostały najważniejsze problemy dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności, tymczasowego aresztowania oraz izolacyjnego środka zabezpieczającego związane z respektowaniem podstawowych praw człowieka. Rozważania teoretyczno-prawne uzupełniają przedstawione wybrane orzeczenia wydane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka dotyczące nieprzestrzegania przez państwa-strony norm Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Szczególną uwagę poświęcono takim zagadnieniom, jak: ochrona godności, zapewnienie bezpieczeństwa, poszanowanie dla życia prywatnego i rodzinnego oraz ochrona prawa własności osób pozbawionych wolności. Poruszono także problemy związane z pobytem więźniów w celach wieloosobowych oraz możliwości zawierania związków małżeńskich w warunkach izolacji penitencjarnej. Artykuł kończy się oceną sytuacji osób pozbawionych wolności oraz próbą sformułowania wniosków *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: kara pozbawienia wolności, tymczasowe aresztowanie, izolacyjne środki zabezpieczające, prawa człowieka.

The paper discusses the most important problems related to the execution of penalty of imprisonment, detention on remand and custodial protective measures related to observance of fundamental human rights. Theoretical and legal considerations are complemented by the selected judgments issued by the European Court of Human Rights regarding non-compliance with the norms of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms by states parties thereto. The article focuses in particular on issues such as: protection of dignity, security, respect for private and family life, and protection of property rights of persons deprived of their liberty. Moreover, the author discusses problems related to the stay of prisoners in multi-person cells and the possibility of getting married while under custody. The paper ends with an assessment of the situation of persons who are imprisoned and an attempt to formulate conclusions *de lege ferenda*.

Key words: imprisonment, detention on remand, custodial protective measures, human rights.

Uwagi wstępne

Na kształt współczesnych ustawodawstw europejskich wpływa w dużej mierze orzecznictwo trybunałów międzynarodowych, w tym Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu (dalej: ETPC, Trybunał), które kreuje aktualne standardy w zakresie ochrony praw człowieka.

Duża grupa skarg kierowanych przez pokrzywdzonych obywateli państw będących stronami Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹ (dalej: EKPC, Konwencja), a także przez państwa-strony Konwencji, do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczy braku przestrzegania przez państwa-strony zobowiązań wynikających z Konwencji w związku z wykonywaniem kary pozbawienia wolności. Zagadnienie to budzi szczególne problemy związane z istotą tej kary jako sankcji represyjnej odbierającej podstawowe prawo człowieka, jakim jest korzystanie z wolności osobistej. Na tym tle rodzą się wątpliwości związane z wyznaczeniem granic, w obrębie których charakter dolegliwości owej

---

¹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

sankcji karnej uznać można jeszcze za dopuszczalny, a w których już za nieludzki i poniżający. Powstaje także problem określenia dopuszczalności zakresu prywatności i ochrony życia rodzinnego osób odbywających karę pozbawienia wolności.

W niniejszym artykule zaprezentowana zostanie wykładnia wybranych przepisów Europejskiej konwencji praw człowieka połączona z analizą niektórych ważniejszych orzeczeń wydanych przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu. Selekcji judykatów dokonano na podstawie kryterium, jakie stanowiła częstotliwość podnoszonych zarzutów braku przestrzegania przepisów Konwencji w związku z odbywaniem kary pozbawienia wolności.

Skazani umieszczeni w zakładach karnych mają prawo do korzystania ze wszystkich przysługujących im praw i wolności zagwarantowanych Konwencją, z wyłączeniem prawa do wolności osobistej. Z uwagi na tę okoliczność więźniowie często kierują skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Rozpoznanie takich spraw następuje z uwzględnieniem ograniczeń wynikających z istoty kary pozbawienia wolności². Spośród skarg indywidualnych kierowanych do Trybunału, związanych z odbywaniem omawianej tu kary izolacyjnej, wiele odnosi się do braku poszanowania norm wynikających z art. 8 Konwencji statuującego prawo człowieka do poszanowania jego życia prywatnego, rodzinnego, mieszkania i korespondencji, a także z art. 3 Konwencji dotyczących braku poszanowania godności człowieka³. Zdarzają się także zarzuty związane z nierespektowaniem art. 1 protokołu dodatkowego nr 1 do Konwencji wyrażającego zasadę poszanowania mienia⁴.

Ochrona godności osób pozbawionych wolności

Znaczna część skarg kierowanych do trybunału strasburskiego konstruowana jest na podstawie zarzutu naruszenia art. 3 Konwencji,

---

² M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 552.

³ B. Stańdo-Kawecka, *Prawa osób pozbawionych wolności w świetle orzeczeń Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” i Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa 1998, s. 27.

⁴ Z. Cichoń, *Europejska Konwencja Praw Człowieka nadal najskuteczniejszym na świecie instrumentem ochrony praw człowieka (w 55 rocznicę podpisania Konwencji)*, „Palestra” 2005, nr 11-12, s. 182.

w którym wyrażona została zasada ochrony godności człowieka⁵. Artykuł 3 Konwencji stanowi, iż „Nikt nie może być poddany torturom ani nie-ludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”. Jest to jedyne postanowienie tego aktu prawnego, od którego nie ma wyjątków, a zawarta w nim norma nie może być w żadnym przypadku zawieszona, nawet w czasie stanu wyjątkowego. Zakaz stosowania tortur i poniżającego traktowania nie podlega zniesieniu nawet z uwagi na zachowanie więźnia⁶, który np. rażąco narusza porządek panujący w jednostce penitencjarnej lub swoim zachowaniem zagraża bezpieczeństwu innych osób. Wykładnię tego przepisu należy przeprowadzać z uwzględnieniem standardów europejskich, które podlegają ciągłej aktualizacji⁷.

W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka tortury są traktowane jako nieludzkie oraz poniżające, i jako takie uznawane są za najgorszą formę sprawiania bólu fizycznego oraz cierpienia psychicznego. Jeśli chodzi o nieludzkie traktowanie, to Trybunał uznaje, że jest ono zawsze poniżające, jeśli jego założeniem jest celowe zadawanie cierpienia fizycznego lub psychicznego, by sprawić jednostce dolegliwość. Przymiotnik „nieludzkie” oznacza zatem w tym kontekście celowe i zadawane z premedytacją cierpienie, stosowane bez przerwy, powodujące faktyczne uszkodzenie ciała lub intensywne cierpienie. Natomiast „poniżający” jest sposób traktowania, uwłaczający godności i wywołujący poczucie strachu. Celem takiego działania jest upokorzenie osoby, którego następstwem są negatywne zmiany osobowości poddanego torturom⁸.

Dla skutecznego powołania się na naruszenie art. 3 Konwencji wymagane jest osiągnięcie tzw. minimum dolegliwości, którego ocena zależy od takich czynników, jak płeć, wiek, stan zdrowia osoby skrzywdzonej itp. Warunkiem stwierdzenia naruszenia normy konwencyjnej jest wykazanie, iż cierpienie pokrzywdzonego wykraczało poza dolegliwości uznawane za prawnie dozwolone następstwa odbywania kary pozbawienia wolności,

---

⁵ B. Gronowska, *Europejski Trybunał Praw Człowieka – w poszukiwaniu efektywnej ochrony praw jednostki*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa. Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności „Dom Organizatora”, Toruń 2011, s. 156-160.

⁶ Orzeczenie ETPC z dnia 6.04.2000 r. wydane w sprawie Labita przeciwko Włochom, skarga nr 26772/95, [w:] M.A. Nowicki, *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999-2004*, Zakamycze, Kraków 2005, s. 348-352.

⁷ P. Hofmański, *Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego*, Temida 2, Białystok 1993, s. 172.

⁸ B. Gronowska, op. cit., s. 157-158.

takie jak ograniczenia w kontaktach towarzyskich, konieczność zmiany planów życiowych itp.⁹.

Obowiązkiem państwa jest zapewnienie warunków odbywania kary pozbawienia wolności zgodnych z poszanowaniem godności osoby ludzkiej. Pobyt w zakładzie karnym nie powinien się wiązać z cierpieniem przewyższającym dolegliwości przewidziane dla kary pozbawienia wolności¹⁰. Trybunał wielokrotnie orzekał o naruszeniu art. 3 Konwencji w związku z pobytem skazanych w przepelnionych celach więziennych, który w ocenie Trybunału stanowi poniżające warunki odbywania kary¹¹. W przypadku gdy zachowane zostało minimum powierzchni celi przypadającej na jednego więźnia (3 m² do 4 m² na osobę) dodatkowo badane jest spełnienie pozostałych warunków związanych z odbywaniem kary, takich jak np. zapewnienie odpowiedniej wentylacji, właściwego oświetlenia oraz niedopuszczania do znacznego zakłócania prywatności więźniów przebywających w celach wieloosobowych itp.¹².

Na gruncie wykładni art. 3 EKPC oczywiste jest, iż sankcje karne nie mogą przewidywać działań organów władzy wobec skazanych o charakterze okrutnym, nieludzkim i poniżającym (czyli stanowiących tortury). Na podstawie interpretacji wyżej wskazanego przepisu wywodzi się też zakaz ekstradycji osoby, w sytuacji gdy w kraju wnoszącym o wydanie osoba ta może zostać poddana torturom¹³.

W judykaturze przyjmuje się, iż swoistą formą tortur może być także groźba ich zastosowania¹⁴. Według oceny Trybunału w szczególnym przypadku za tortury uznać można kierowanie groźb wobec osoby przesłuchiwanej przez funkcjonariuszy państwowych, w sytuacji gdy wywołuje to poczucie strachu u składającego zeznania lub wyjaśnienia. Sytuacja ta zgodnie z linią orzecniczą Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jest specyficzną postacią tortury psychicznej będącą najdalej idącym

---

⁹ Ibidem, s. 166-170.

¹⁰ Orzeczenie ETPC z dnia 26.10.2000 r. wydane w sprawie Kudła przeciwko Polsce, skarga nr 30210/96, [w:] A.M. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej...*, s. 303.

¹¹ Orzeczenie ETPC z dnia 6.12.2007 r. wydane w sprawie Lind przeciwko Rosji, skarga nr 25664/05, [w:] M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej...*, s. 304; orzeczenie ETPC z dnia 22.10.2009 r. wydane w sprawie Orchowski przeciwko Polsce, skarga nr 17885/04, LEX nr 523324.

¹² Orzeczenie ETPC z dnia 19.04.2001 r. wydane w sprawie Peers przeciwko Grecji, skarga nr 28524/95, [w:] M.A. Nowicki, *Nowy Europejski Trybunał...*, s. 261-263; orzeczenie ETPC z dnia 2.06.2005 r. wydane w sprawie Novoselov przeciwko Rosji, skarga nr 66460/01, [w:] M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej...*, s. 303.

¹³ P. Hofmański, op. cit., s. 175.

¹⁴ Orzeczenie ETPC z dnia 1.06.2010 r. wydane w sprawie Gäfagen przeciwko Niemcom, skarga nr 22978/05, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór Orzeczeń 2010*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, s. 73-85.

naruszeniem art. 3 Konwencji¹⁵. Dodać przy tym należy, iż brak celowości działania dążącego do poniżenia osoby nie przesądza o braku naruszenia art. 3 Konwencji¹⁶.

W sprawie Andrzeja Klibisza przeciwko Polsce¹⁷ Trybunał stwierdził, iż doszło do naruszenia art. 3 Konwencji w związku z zastosowaniem wobec skarżącego odbywającego karę pozbawienia wolności zaostrego reżimu więziennego, który wiązał się z odosobnieniem skazanego oraz bardzo częstym stosowaniem wobec niego kontroli osobistych, a nawet inwigilacji. Przez ponad 10 miesięcy, po zakwalifikowaniu skazanego na podstawie art. 88a k.k.w. jako więźnia szczególnie niebezpiecznego, stosowano względem niego stały monitoring za pomocą kamer, co wiązało się z koniecznością przebywania skazanego w celi przy włączonym świetle także w porze nocnej. Ponadto zasięg kamer obejmował również obszar aneksu sanitarnego. Powyższe działania administracji więziennej uznane zostały za nieludzkie i poniżające. Pomimo że zastosowanie zaostrego reżimu odbywania kary pozbawienia wolności w omawianej sprawie było uzasadnione, to wdrożenie pełnej gamy środków dyscyplinujących dostępnych w ramach zaostrego reżimu w całym okresie jego realizacji nie było konieczne dla zapewnienia bezpieczeństwa zakładu karnego. Kontrole osobiste więźniów powinny być realizowane w celu zapewnienia bezpieczeństwa zakładu karnego lub w celu zapobieżenia zakłóceniu porządku lub popełnienia przestępstwa. Nie powinny być natomiast stosowane rutynowo, kilkakrotnie w ciągu dnia, co na kanwie wskazanego tu przypadku prowadziło do poniżenia skarżącego, powodowało u niego poczucie udręki oraz nagromadzonego cierpienia, wykraczających poza zakres nieuniknionej dolegliwości, jak też poniżenia immanentnie związanego z odbywaniem kary pozbawienia wolności.

Rozważając z kolei sprawę z wniosku Anatolij Nikolayevich Premininny przeciwko Rosji¹⁸, Trybunał stwierdził naruszenie zakazu stosowania tortur oraz nieludzkiego, poniżającego traktowania, polegające na braku wszczęcia przez władze rosyjskie śledztwa dotyczącego upokarzania, a w szczególności bicia skarżącego przez współwięźniów. Podkreślenia

---

¹⁵ W. Brzozowski, A. Krzywoń, M. Wiącek, *Prawa człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, s. 132-133.

¹⁶ Orzeczenie ETPC z dnia 19.04.2001 r. wydane w sprawie Peers przeciwko Grecji, skarga nr 28524/95, op. cit.

¹⁷ Orzeczenie ETPC z dnia 4.10.2016 r. wydane w sprawie Klibisz przeciwko Polsce, skarga nr 2235/02, Legalis nr 1508051.

¹⁸ Orzeczenie ETPC z dnia 10.02.2011 r. wydane w sprawie Premininny przeciwko Rosji, skarga nr 44973/04, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2011...*, s. 108-117.

wymaga, iż zgodnie z art. 3 Konwencji państwo ma obowiązek ochrony osób, które znajdują się pod kontrolą władz – w pierwszej kolejności dotyczy to osób pozbawionych wolności. Obowiązkiem państwa w przypadku zgłoszenia poniżającego traktowania lub wręcz stosowania tortur wobec osób odbywających karę pozbawienia wolności jest wszczęcie w tej sprawie śledztwa, nie tylko w przypadku gdy naruszeń takich dopuścili się funkcjonariusze państwowi, lecz także w przypadku gdy sprawcami tego typu zachowań były osoby prywatne, w szczególności inni więźniowie.

W ocenie Trybunału treść art. 3 EKPC nie tylko obejmuje zakaz złego traktowania ze strony państwa, czyli przetrzymywania więźniów w warunkach uwłaczających godności człowieka, lecz także wskazuje na obowiązek podjęcia działań prewencyjnych zapewniających ochronę bezpieczeństwa skazanego przed upokarzającym traktowaniem ze strony współwięźniów. Aby doszło do naruszenia art. 3 Konwencji, wystarczające jest wykazanie, że władze państwowe nie podjęły wszelkich możliwych kroków, aby zapobiec realnemu ryzyku zagrożenia stosowania przemocy względem siebie przez współwięźniów, o którym wiedziały lub powinny wiedzieć. W omawianej sprawie administracja aresztu, w którym przebywał skarżący, nie dopełniła obowiązku zabezpieczenia integralności fizycznej i psychicznej skazanego, gdyż nie podjęła działań zmierzających do ujawnienia oraz zapobieżenia nieludzkiemu i poniżającemu traktowaniu jego przez współwięźniów.

W warunkach polskiego więziennictwa z problemem poniżającego i upokarzającego traktowania skazanych przez współwięźniów poradzono sobie w ten sposób, że więźniowie narażeni na zdegradowanie ze strony pozostałych skazanych umieszczani są w osobnych celach, w całkowitej izolacji. Stanowią oni nieformalną kategorię tzw. więźniów poszkodowanych. Dla zapewnienia im bezpieczeństwa tworzone są specjalne oddziały – często nazywane oddziałami chronionymi lub oddziałami o wzmożonym nadzorze penitencjarno-ochronnym. Izolacja więźniów narażonych na degradację jest konieczna dla uchronienia ich przed przemocą, lecz – co należy podkreślić – pozbawia ich wielu praw: więźniowie ci podlegają całkowitej izolacji, nie mają kontaktu z innymi, nie mogą korzystać z zajęć prowadzonych dla ogółu więźniów, co z kolei w dużej mierze przekreśla ich szansę na skuteczną resocjalizację¹⁹. Dlatego można tu mówić nie tyle

---

¹⁹ M. Snopek, *Więźniowie poszkodowani – psychospołeczne funkcjonowanie osób zdegradowanych w przestrzeni penitencjarnej*, Impuls, Kraków 2019, s. 68-81.

o ostatecznym załatwieniu tego problemu, lecz o jego prowizorycznym, czasowym zatuszowaniu. Nie ulega jednak wątpliwości, że w przyszłości w polskim więziennictwie poważny problem tzw. „więźniów zdegradowanych” będzie musiał zostać rozwiązany w sposób bardziej systemowy, niewiążący się ze zwiększaniem izolacji więziennej tej kategorii osób.

Szczególną postacią naruszenia zakazu stosowania tortur i niehumanitarnego traktowania w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jest tzw. bezwzględna kara dożywotniego pozbawienia wolności, czyli kara realizowana bez możliwości ubiegania się przez skazanego o przedterminowe warunkowe zwolnienie z zakładu karnego. Podkreślenia wymaga, iż istnienie kary dożywotniego pozbawienia wolności jako sankcji samo w sobie nie jest naruszeniem art. 3 Konwencji, natomiast jej wymierzenie, z zastrzeżeniem, że pozbawia się skazanego wszelkiej szansy na zwolnienie z jej wykonania, stanowi pozbawienie podstawowego uprawnienia człowieka, jakim jest prawo jednostki do nadziei na opuszczenie zakładu karnego.

Jednym z pierwszych orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczących omawianego zagadnienia był wyrok wydany w sprawie Kafkaris przeciwko Cyprowi²⁰. W powołanej sprawie Trybunał stanął na stanowisku, iż dożywotnie pozbawienie wolności bez możliwości w przyszłości opuszczenia zakładu karnego jest naruszeniem art. 3 Konwencji, jako forma niehumanitarnego traktowania. W ocenie Trybunału wyrażonej na gruncie tego przypadku wystarczającą dla zapewnienia standardów praw człowieka byłaby możliwość ubiegania się o wcześniejsze zwolnienie z odbywania kary poprzez skorzystanie z aktu prezydenckiej łaski.

Śledząc kolejne orzeczenia wydawane w podobnych sprawach, można zauważyć, jak ewoluowało stanowisko Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczące kwestii bezwzględnego dożywocia. Kolejnym istotnym orzeczeniem jest wyrok Trybunału wydany w sprawie Vinter przeciwko Wielkiej Brytanii²¹, w którym organ ten po raz kolejny podkreślił konieczność zapewnienia więźniom możliwości wcześniejszego zwolnienia z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności. Przy tym samo zapewnienie możliwości wcześniejszego opuszczenia zakładu karnego jest wystarczające dla przestrzegania zasad Konwencji i nie jest

---

²⁰ Orzeczenie ETPC z 12.02.2008 r. wydany w sprawie Kafkaris przeciwko Cyprowi, skarga nr 21906/04, Legalis nr 196386.

²¹ Orzeczenie ETPC z 17.01.2012 r. wydane w sprawie Vinter przeciwko Wielkiej Brytanii, skargi nr 66069/09, 130/10 i 3896/1, LEX nr 1101601.

równoznaczne z gwarancją wcześniejszego zwolnienia. Trybunał podkreślił także, na gruncie tego judykatu, iż wcześniejsze opuszczenie zakładu karnego musi być zagwarantowane zarówno w treści przepisów, poprzez jasne określenie przesłanek pozwalających na wcześniejsze zwolnienie, jak i rzeczywiście realizowane w praktyce.

Z kolei na kanwie zapadłego niedawno wyroku w sprawie Petukhov przeciwko Ukrainie²² ponownie rozpatrywano kwestię związaną ze stosowaniem aktu prezydenckiej łaski, jako podstawy prawnej zwolnienia więźnia z odbywania kary dożywotniego pozbawienia wolności. W powołanej sprawie jedynym sposobem na wcześniejsze opuszczenie zakładu karnego, zgodnie z ustawodawstwem ukraińskim, było skorzystanie z prezydenckiego prawa łaski, co w świetle wcześniejszej linii orzeczniczej Trybunału mogłoby się wydawać wystarczające dla zachowania prawa do nadziei na wcześniejsze wyjście na wolność. Problem polegał jednak na tym, iż prawo ukraińskie dotyczące prawa łaski zostało w ten sposób skonstruowane, że nie określało w sposób precyzyjny przesłanek, na podstawie których prezydent Ukrainy mógłby udzielić skazanemu tego prawa. Istniał jedynie zapis, zgodnie z którym prezydent mógł indywidualnym aktem łaski darować skazanemu odbycie reszty kary w wyjątkowych przypadkach i okolicznościach. Tak ogólnikowe sformułowanie tej przesłanki w ocenie Trybunału nie pozwalało na zagwarantowanie możliwości ubiegania się o wcześniejsze zwolnienie i tym samym stanowiło nieludzkie traktowanie w myśl art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Z treści ogólnie przedstawionych wyżej orzeczeń, w których Trybunał stwierdził naruszenie zakazu stosowania tortur i nieludzkiego, poniżającego traktowania, wyłania się bardzo różnorodny zakres naruszeń: od tortur fizycznych i psychicznych, obejmujących także samą groźbę ich użycia, jeśli groźba wywołała lęk u osoby, wobec której została skierowana, po warunki odbywania kary pozbawienia wolności, takie jak: zapewnienie minimalnej powierzchni celi przypadającej na jednego więźnia, zastosowanie odpowiedniego oświetlenia i wystarczającej wentylacji powietrza w pomieszczeniach penitencjarnych. Istotne znaczenie dla zachowania normy wynikającej z art. 3 EKPC ma przestrzeganie podstawowego prawa, jakie przysługuje każdemu człowiekowi – prawa do nadziei na opuszczenie zakładu karnego. Zakaz stosowania tortur

---

²² Orzeczenie ETPC z 12.03.2019 r. wydane w sprawie Petukhov przeciwko Ukrainie, skarga nr 41216/13, LEX nr 2630345.

i nieludzkiego traktowania wynikający z art. 3 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka rozumiany jest zatem bardzo szeroko, a jego naruszenie w ocenie Trybunału stanowić mogą różnorodne okoliczności wiążące się z naruszeniem godności osoby skazanej na karę pozbawienia wolności w czasie jej odbywania.

Bezpieczeństwo oraz standardy pobytu w zakładzie karnym, areszcie śledczym lub w instytucji realizującej izolacyjne środki zabezpieczające

Artykuł 5 EKPC stanowi: „Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem następujących przypadków i w trybie ustalonym przez prawo: (...)”²³; w dalszej części tego przepisu następuje enumeratywne wskazanie przypadków, w których prawo do wolności osobistej może zostać ograniczone, wyznaczony jest standard w zakresie wolności i bezpieczeństwa osobistego jednostek. Jako cel powołanego przepisu wskazuje się ochronę przed bezprawnym pozbawieniem wolności osobistej. Organy państwa wymierzające i wykonujące karę pozbawienia wolności zobowiązane są działać zgodnie z prawem krajowym i normami Konwencji. Artykuł 5 ust. 2 EKPC „Każdy, kto został zatrzymany, powinien zostać niezwłocznie i w zrozumiałym dla niego języku poinformowany o przyczynach zatrzymania i o stawianych mu zarzutach” wskazuje zasady procesowe gwarantujące bezpieczeństwo osobiste osób pozbawionych wolności.

---

²³ Art. 5 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności stanowi, iż: „Każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem następujących przypadków i w trybie ustalonym przez prawo:

- a) zgodnego z prawem pozbawienia wolności w wyniku skazania przez właściwy sąd;
- b) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w przypadku niepodporządkowania się wydanemu zgodnie z prawem orzeczeniu sądu lub w celu zapewnienia wykonania określonego w ustawie obowiązku;
- c) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą lub jeśli jest to konieczne w celu zapobieżenia popełnienia takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu;
- d) pozbawienia nieletniego wolności na podstawie zgodnego z prawem orzeczenia w celu ustanowienia nadzoru wychowawczego lub zgodnego z prawem pozbawienia nieletniego wolności w celu postawienia go przed właściwym organem;
- e) zgodnego z prawem pozbawienia wolności osoby w celu zapobieżenia szerszeniu przez nią choroby zakaźnej, osoby umysłowo chorej, alkoholika, narkomana lub włóczęgi;
- f) zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania osoby w celu zapobieżenia jej nielegalnemu wkroczeniu na terytorium państwa lub osoby, przeciwko której toczy się postępowanie o wydalenie lub ekstradycję”.

Z artykułu 5 Konwencji wynika katalog sytuacji, w których państwo może pozbawić obywatela wolności, a także zakres pozostawiania osób pozbawionych wolności pod szczególną ochroną państwa, między innymi w odniesieniu do zapewnienia odpowiednich warunków izolacji – socjalnych i bytowych²⁴.

Przepis ten należy rozumieć w ten sposób, iż nie odnosi się on wyłącznie do kary pozbawienia wolności, lecz także np. do znanych niektórym ustawodawstw europejskim postpenalnych środków zabezpieczających stosowanych wobec recydywistów, czy umieszczenia przestępców zaburzonych psychicznie w zakładzie psychiatrycznym²⁵. Współcześnie do rzadkości należą natomiast skargi dotyczące nielegalnego pozbawienia wolności. W odniesieniu do art. 5 Konwencji przeważają skargi dotyczące długości tymczasowego aresztowania oraz niewłaściwego traktowania osób odbywających karę pozbawienia wolności²⁶.

W przeważającej mierze współczesne orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka związane z naruszeniem art. 5 Konwencji dotyczy zbyt długiego okresu stosowania tymczasowego aresztowania. Uwzględniając tę kwestię, zostaną tu przytoczone główne tezy spraw rozpoznanych przez Trybunał, a dotyczące okresu tymczasowego aresztowania.

W sprawie Zieliński przeciwko Polsce²⁷ doszło do paradoksalnej sytuacji, w której okres orzeczonej wobec skarżącego kary pozbawienia wolności (4 lata) okazał się krótszy od zastosowanego wobec niego okresu tymczasowego aresztowania (4 lata i 3 miesiące). Trybunał rozpoznając wyżej wskazaną sprawę, doszedł do wniosku, iż zastosowanie tymczasowego aresztowania było uzasadnione tylko na początkowym etapie postępowania, a kolejne postanowienia sądów dotyczące przedłużania tego środka zapobiegawczego bezrefleksyjnie powielały jedynie pierwotną argumentację. W ocenie trybunału strasburskiego nawet istotna waga zarzutów (skarżącemu postawiono zarzut zabójstwa) nie mogłaby uzasadniać tak długiego okresu tymczasowego aresztowania. Trybunał zwrócił uwagę, że skarżący był pozbawiony wolności o trzy miesiące dłużej niż wynikało to z ostatecznego wyroku, zatem bez wątplenia należy mu się

---

²⁴ B. Gronowska, op. cit., s. 160-162.

²⁵ W. Zalewska, *Przestępca „niepoprawny” jako problem polityki kryminalnej*, Arche, Gdańsk 2010, s. 360.

²⁶ B. Gronowska, op. cit., s. 160-162.

²⁷ Orzeczenie ETPC z dnia 5.07.2018 r. wydane w sprawie Zieliński przeciwko Polsce, skarga nr 43924/12, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej” 2018, nr 4, s. 46-47.

stosowne zadośćuczynienie za doznane krzywdy. Wobec skarżącego nie rozważono także możliwości zastosowania mniej dotkliwych środków zapobiegawczych, takich jak poręczenie majątkowe czy dozór policyjny, zapewniających udział skarżącego w rozprawie²⁸.

Na gruncie omawianego tu zagadnienia z orzeczeń wydanych przeciwko innym państwom niż Polska na uwagę zasługuje sprawa Haidn przeciwko Niemcom²⁹, w której Trybunał stwierdził naruszenie art. 5 Konwencji w związku z wydaniem wobec skarżącego orzeczenia z mocą wsteczną o pozbawieniu wolności w warunkach środka zabezpieczającego w celach prewencyjnych na czas nieokreślony, po uprzednim odbyciu już przez tego skazanego kary pozbawienia wolności.

Zgodnie z art. 5 ust. 1 lit. e EKPC nikt nie może być pozbawiony wolności z powodu choroby umysłowej, bez spełnienia trzech warunków: choroba umysłowa musi być wykazana na podstawie obiektywnej opinii lekarskiej, rodzaj lub stopień choroby powinien być na tyle zaawansowany, że uzasadnia izolację osoby chorej, a ponadto choroba musi się utrzymywać. Pozbawienie wolności we wskazanych wyżej warunkach należy uznać za zgodne z prawem jedynie wówczas, gdy będzie się odbywało w warunkach szpitalnych lub w innej przystosowanej do tego celu instytucji. Na kanwie omawianej tu sprawy skarżący cierpiący na chorobę umysłową po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności został umieszczony tytułem środka zabezpieczającego w pomieszczeniu izolacyjnym zakładu karnego niewiele się różniącym od więziennej celi. Zostały zastosowane wobec niego na zasadzie analogii przepisy dotyczące wykonywania zarządzeń prewencyjnego pozbawienia wolności na podstawie niemieckiego kodeksu karnego. Zdaniem Trybunału pozbawienie wolności skarżącego jako pacjenta psychiatrycznego w warunkach więzienia było naruszeniem art. 5 Konwencji.

W odniesieniu do wyżej przedstawionej sprawy znaleźć można pewną analogię do spraw przedstawionych do rozpoznania Europejskiemu Trybunałowi Praw Człowieka przeciwko Polsce przez przedstawicieli Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, działających w imieniu osób przebywających w specjalnym ośrodku izolacyjno-leczniczym w Gostyninie (Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym w Gostyninie, dalej:

---

²⁸ Ibidem.

²⁹ Orzeczenie ETPC z 13.01.2011 r. wydane w sprawie Haidn przeciwko Niemcom, skarga nr 6587/04, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 2011*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 206-212.

KOZZD³⁰). Choć osoby umieszczone w tej placówce przebywają w warunkach szpitalnych, to ich nielimitowany czasowo pobyt w warunkach izolacji, bez zapewnienia im praw przysługujących osobom przebywającym w zakładach karnych, stanowi faktyczne pozbawienie wolności osobistej³¹.

W raporcie Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka z roku 2018³² przytoczona została jedna ze skarg wniesionych do ETPC przez przedstawicieli fundacji w imieniu osób przebywających w KOZZD w Gostyninie. Sprawa dotyczy mężczyzny, który został skazany w 2004 r. na karę 10 lat pozbawienia wolności za przestępstwo zgwałcenia. W toku postępowania karnego nie wykryto u niego zaburzeń psychicznych wyłączających poczytalność czy uniemożliwiających wykonanie kary. Kilka miesięcy przed zakończeniem kary skierowano skazanego do odbywania jej reszty w oddziale terapeutycznym zakładu karnego. Przed zakończeniem pobytu w tej placówce wszczęto postępowanie w sprawie umieszczenia mężczyzny w KOZZD. Wcześniej skazany zakończył odbywanie kary i wyszedł z zakładu karnego. Podczas pobytu na wolności nie naruszył w żaden sposób norm prawnych, a jego zachowanie było poprawne. Pomimo tego po około roku pobytu na wolności został umieszczony w ośrodku internacyjnym w Gostyninie.

W skardze do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka zarzucono, iż mężczyzna ten nie jest „chory umysłowo” w rozumieniu art. 5 ust. 1 lit. e EKPC, a zatem jego detencja jest nieuzasadniona. Ponadto argumentowano, że pobyt w KOZZD nie ma charakteru terapeutycznego, lecz jest powtórnym ukaraniem za ten sam czyn. Podniesiono także zarzut zastosowania ustawy w sposób całkowicie arbitralny, polegający na celowym objęciu skazanego postępowaniem terapeutycznym na krótko przed zakończeniem kary, po wejściu w życie ustawy³³, co może sugerować, że prawdziwym celem terapii było po prostu umożliwienie umieszczenia go w KOZZD.

W powołanym wyżej raporcie Helsińska Fundacja Praw Człowieka rekomenduje zniesienie instytucji detencji postpenalnej w KOZZD

---

³⁰ Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym w Gostyninie.

³¹ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2018. Prawa osób pozbawionych wolności. Podstawowe problemy prawne i praktyczne – perspektywa Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka*, <http://beta.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/07/Report-SPT-PL.pdf>, (dostęp: 9.07.2020).

³² Ibidem.

³³ Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (Dz.U. z 2014 r., poz. 24 z późn. zm.).

i ograniczenie środków stosowanych względem niebezpiecznych sprawców przestępstw po odbyciu przez nich kary do nadzoru prewencyjnego oraz terapii w warunkach ambulatoryjnych³⁴.

W sprawie Krajowego Ośrodka Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym wypowiedział się Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 23 listopada 2016 r., stwierdzając, iż „Umieszczenie w Ośrodku, stanowi – w polskim systemie prawnym – formę pozbawienia wolności osobistej, łączącą w sobie elementy przymusowej detencji psychiatrycznej oraz kilku środków zabezpieczających przewidywanych w k.k., określanych w nauce prawa jako postpenalne środki zabezpieczające”³⁵. Z powyższego jednoznacznie wynika, iż pobyt w ośrodku ma charakter postpenalnego środka zabezpieczającego, jednak w dalszej części orzeczenia Trybunał Konstytucyjny argumentował, iż „Pobyt w Ośrodku nie stanowi, wykonywania środka karnego, gdyż o umieszczeniu w Ośrodku orzeka sąd cywilny, a nie sąd karny (stosując procedurę cywilną, a nie karną). Jednocześnie Trybunał dostrzega pewne podobieństwa między wykonaniem kary pozbawienia wolności wobec sprawcy przestępstwa (oraz izolacyjno-leczniczymi środkami zabezpieczającymi) a umieszczeniem w Ośrodku osoby stwarzającej zagrożenie. Pierwsze z nich wynika z tego, że umieszczenie w Ośrodku stanowi pozbawienie wolności osobistej”³⁶.

Odnosząc się do stanu faktycznego, w którym osoby przebywające w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym po odbyciu kary pozostają w faktycznej izolacji od społeczeństwa, trudno zgodzić się ze stanowiskiem Trybunału Konstytucyjnego, iż pobyt ten nie stanowi pozbawienia wolności osobistej.

W nawiązaniu do naruszenia zakazu wynikającego z art. 5 Konwencji, którego celem jest ochrona wolności i bezpieczeństwa osobistego, należy zwrócić uwagę, iż kara lub środek karny polegający na pozbawieniu wolności jest naruszeniem wyżej powołanego przepisu jedynie wówczas, gdy dolegliwości związane z pozbawieniem wolności przekraczają przewidziane w prawie uciążliwości związane z karą lub środkiem karnym. Dozwolone prawem pozbawienie wolności może odbywać się wyłącznie w przystosowanych do tego celu jednostkach penitencjarnych.

---

³⁴ Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2018. Prawa osób pozbawionych wolności...*

³⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23 listopada 2016 r. wydany w sprawie sygn. akt K 6/14, Legalis nr 1532497.

³⁶ *Ibidem*.

Podstawowe wymogi służące poszanowaniu życia prywatnego, rodzinnego oraz korespondencji osób pozbawionych wolności

Znaczna część skarg kierowanych do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przez osoby pozbawione wolności dotyczy naruszania art. 8 Konwencji, zawierającego standardy służące poszanowaniu życia prywatnego, rodzinnego, mieszkania i korespondencji osób pozbawionych wolności. Artykuł 8 ust. 1 EKPC stanowi, iż „Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji”. Wyżej przytoczony przepis chroni takie dobra, jak: życie prywatne, życie rodzinne, korespondencja, dom oraz mir domowy. W tym zakresie mieści się prawo skazanych przebywających w ośrodkach izolacyjnych do osobistego rozwoju oraz utrzymywania kontaktów z innymi osobami. Przez „prywatność”, w szerokim znaczeniu, należy rozumieć poczucie tożsamości jednostki, intymność relacji z osobami bliskimi, a także wolność myśli i przekonań oraz sposobu ich wyrażania. Ochrona i poszanowanie życia prywatnego polega na umożliwieniu jednostce prowadzenia takiego sposobu życia, jaki jej odpowiada, oraz umożliwieniu rozwoju jej osobowości, co powinno być zagwarantowane w oparciu o niezakłócony kontakt z innymi osobami w granicach życia prywatnego³⁷.

Efektywność ochrony wynikającej z art. 8 Konwencji oznacza, iż obowiązkiem państwa jest zapewnienie każdej osobie możliwości uprawnionego oczekiwania ochrony i poszanowania dla jej prywatności, a przepis ten należy tak interpretować, aby prawa nim chronione nie miały jedynie znaczenia teoretycznego, lecz by faktycznie miały charakter skuteczny i praktyczny³⁸.

Szczególne znaczenie dla osób odbywających karę pozbawienia wolności ma kontakt osobisty oraz korespondencja prowadzona z obrońcą, a także z organami i instytucjami ochrony praw człowieka. W tym przypadku poufność korespondencji oraz jej sprawne przekazywanie może być istotnym elementem obrony. Dla skazanych przebywających w zakładach karnych możliwość kontaktowania się z obrońcą jest warunkiem

---

³⁷ B. Gronowska, op. cit., s. 166-170.

³⁸ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej...*, s. 510-511.

koniecznym do skutecznego dochodzenia swoich praw. W zakresie umożliwienia kontaktu korespondencyjnego więźniów z obrońcą obowiązkiem państwa jest zapewnienie przyborów piśmienniczych (tj. kopert, papieru, znaczków pocztowych itp.) oraz zaniechanie cenzurowania takiej korespondencji³⁹.

Zapewnienie więźniom możliwości utrzymywania kontaktów z członkami rodziny jest nieodzowne w procesie resocjalizacyjnym. Dobre stosunki z osobami najbliższymi przyczyniają się do zwiększenia poczucia bezpieczeństwa i stabilności, co wpływa pozytywnie na zachowanie skazanych. Ponadto świadomość posiadania domu, do którego skazany może wrócić, w znacznym stopniu zwiększa szansę więźnia na prawidłowe funkcjonowanie w zakładzie karnym, a także w środowisku otwartym po opuszczeniu placówki penitencjarnej⁴⁰.

W tym kontekście warto przytoczyć wyrok trybunału strasburskiego wydany w sprawie Khoroshenko przeciwko Rosji⁴¹, w którym znaczne ograniczenie widzeń skazanego odbywającego karę dożywotniego pozbawienia wolności z najbliższymi (raz na 6 miesięcy) zostało uznane za naruszenie przepisów Konwencji. Trybunał podkreślił wagę utrzymywania kontaktów rodzinnych dla procesu resocjalizacyjnego. Ponadto Trybunał zajął stanowisko, zgodnie z którym kara dożywotniego pozbawienia wolności zastosowana w celu całkowitego odizolowania skazanego od społeczeństwa, w tym od jego najbliższych, stanowi w istocie „śmierć cywilną skazanego”, a nawet „odroczonej karę śmierci”. Wyżej przedstawiony pogląd Europejskiego Trybunału Praw Człowieka wyklucza zaakceptowanie bezwzględnej kary dożywotniego pozbawienia wolności jako zgodnej z postanowieniami Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

Zapewnienie możliwości kontaktowania się osób pozbawionych wolności z ich obrońcami, rodziną, instytucjami oraz stowarzyszeniami jest jednym z najważniejszych środków służących poprawie skazanych⁴², dlatego cenzura korespondencji osób pozbawionych wolności dozwolona jest tylko przy spełnieniu warunków tzw. klauzuli limitacyjnej wyrażonej w art. 8 ust. 2 Konwencji. Przepis ten stanowi, iż: „Niedopuszczalna jest

---

³⁹ Orzeczenie ETPC z dnia 25.03.1992 r. wydane w sprawie Campbell przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 13590/88, [w:] M.A. Nowicki, *Kamienie milowe orzecznictwo Europejskiego Trybunału...*, s. 310-316.

⁴⁰ M. Snopek, op. cit., s. 206-208.

⁴¹ Orzeczenie ETCP z 30.06.2015 r. wydane w sprawie Khoroshenko przeciwko Rosji, skarga nr 41418/04, uzasadnienie w j. angielskim, Legalis nr 2286483.

⁴² S. Przybyliński, *Więźniowie „niebezpieczni” – ukryty świat penitencjarny*, Impuls, Kraków 2012, s. 119-120.

ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób”. Na podkreślenie zasługuje także fakt, że brak respektowania tajemnicy korespondencji osób pozbawionych wolności z ich najbliższymi jest naruszeniem prawa do poszanowania życia rodzinnego i prywatnego, biorąc pod uwagę, iż korespondencja ta jest często jedyną formą łączności osób pozbawionych wolności z bliskimi⁴³.

W kontekście treści art. 8 EKPC warto przytoczyć sprawę rozpatrywaną przez Trybunał z wniosku Szafranski przeciwko Polsce⁴⁴, w której zarzucono naruszenie art. 3 oraz art. 8 Konwencji, związane z brakiem zorganizowania w celach więziennych odpowiedniego oddzielenia urządzeń sanitarnych od reszty pomieszczenia. Większość cel, w których przebywał skarżący, była wyposażona jedynie w ściankę zbudowaną z płyty pilśniowej o wysokości 120 centymetrów, bez drzwi. Zdaniem wnioskodawcy, taki sposób oddzielenia toalety nie spełniał warunków do korzystania z urządzeń sanitarnych z poszanowaniem prywatności i godności człowieka. W niniejszej sprawie nie wystąpiły inne poniżające warunki odbywania kary takie jak np. niesprawność czy brak wentylacji oraz niedobór oświetlenia w pomieszczeniu więziennym. Trybunał stwierdził, iż jedynie łączne wystąpienie innych uciążliwych warunków wraz z brakiem poszanowania prywatności mogłoby być podstawą do orzeczenia naruszenia art. 3 Konwencji. Stwierdzono natomiast naruszenie art. 8 EKPC, gdyż zgodnie z obowiązującymi standardami⁴⁵ toalety nieposiadające pełnego odgradzenia od pozostałej części celi, zajmowanej przez więcej niż jednego więźnia, naruszają prawo do poszanowania prywatności.

---

⁴³ B. Gronowska, op. cit., s. 166-170.

⁴⁴ Orzeczenie ETPC z dnia 15.12.2015 r. wydane w sprawie Szafranski przeciwko Polsce, skarga nr 17249/12, Legalis nr 1435157.

⁴⁵ Według Europejskiego Komitetu do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu i Karaniu (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment „CPT”) częściowo oddzielony od reszty celi aneks sanitarny jest niedopuszczalny w przypadku zajmowania celi przez więcej niż jedną osobę. (CPT/Inf (2012) 13, § 78 i II Sprawozdanie Ogólne [CPT/Inf (92) 3], § 49). Toalety w celach powinny być urządzone w ten sposób, aby były całkowicie oddzielone od reszty pomieszczenia, tzn. powinny mieć pełne przegrody do sufitu (CPT/Inf (2015) 12, § 74). Ponadto CPT zaleca zamontowanie pełnych przegród we wszystkich aneksach sanitarnych w celach (2013 CPT/Inf (2014) 21, § 61 i CPT/Inf (2011) 20, § 105 i 106), <https://rm.coe.int/16806cd243> (dostęp: 09.07.2020).

Z kolei wydając orzeczenie w sprawie Dickson przeciwko Wielkiej Brytanii⁴⁶, trybunał strasburski stwierdził naruszenie art. 8 EKPC w związku z zakazem skorzystania z możliwości sztucznego zapłodnienia w czasie odbywania przez mężczyznę kary pozbawienia wolności. Zdaniem Trybunału, państwo nie może uniemożliwiać rodzicom próby poczęcia dziecka z zastosowaniem metody *in vitro* w czasie pobytu przez jednego z rodziców w zakładzie karnym, szczególnie w przypadku, gdy przyszła matka pozostawała na wolności i mogła zapewnić dziecku opiekę.

Europejski Trybunał Praw Człowieka wielokrotnie w wydawanych orzeczeniach podkreślał rolę prawa osób pozbawionych wolności do poszanowania ich życia prywatnego i rodzinnego oraz prawa do utrzymywania kontaktów drogą korespondencyjną oraz poprzez zapewnienie widzeń z najbliższymi. Podkreślana jest waga utrzymywania dobrych kontaktów rodzinnych dla realizacji celów resocjalizacyjnych pozbawienia wolności. W odniesieniu do korespondencji prowadzonej przez więźniów szczególna jest rola zapewnienia kontaktu z obrońcami skazanych oraz z instytucjami ochrony praw człowieka, które mogą zapewnić skazanym respektowanie przysługujących im praw.

Ochrona prawa własności więźniów

Osoby pozbawione wolności – odbywające orzeczoną karę lub poddane izolacji w ramach tymczasowego aresztowania – podnoszą także zarzuty związane z brakiem poszanowania organów penitencjarnych dla ich własności. W tym zakresie formułowany jest zarzut naruszenia art. 1 protokołu dodatkowego nr 1 do Konwencji⁴⁷, który stanowi, iż: „Każda osoba fizyczna i prawna ma prawo do poszanowania swego mienia. Nikt nie może być pozbawiony swojej własności, chyba że w interesie publicznym i na warunkach przewidzianych przez ustawę oraz zgodnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego. Powyższe postanowienia nie będą jednak w żaden sposób naruszać prawa Państwa do wydawania takich ustaw, jakie uzna ono za konieczne dla uregulowania sposobu

---

⁴⁶ Orzeczenie ETPC z dnia 4.12.2007 r. wydane w sprawie Dickson przeciwko Wielkiej Brytanii, skarga nr 44362/04, [w:] M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej...* s. 520.

⁴⁷ Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Paryżu dnia 20 marca 1952 r. oraz protokół nr 4 do powyższej konwencji, sporządzony w Strasburgu dnia 16 września 1963 r., (Dz.U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175).

korzystania z własności zgodnie z interesem powszechnym lub w celu zapewnienia uiszczania podatków bądź innych należności lub kar pieniężnych”.

Europejski Trybunał Praw Człowieka w drodze interpretacji powyższego przepisu wyprowadził zasadę ochrony prawa własności⁴⁸. Poprzez ochronę prawa własności należy rozumieć zakaz arbitralnej ingerencji państwa w korzystanie przez jednostkę z należącego do niej mienia⁴⁹.

Artykuł 1 protokołu dodatkowego do Konwencji zawiera trzy odrębne normy⁵⁰. Pierwsza z nich dotyczy poszanowania mienia. Druga norma określa warunki, w których może dojść do zgodnego z prawem pozbawienia własności. Natomiast trzecia norma przyznaje państwom będącym stronami Konwencji prawo regulowania sposobu korzystania z mienia zgodnie z interesem ogółu. Normę drugą i trzecią należy zawsze interpretować w odniesieniu do normy pierwszej, która wyraża zasadę poszanowania mienia⁵¹.

W sprawie Siemaszko i Olszyński przeciwko Polsce⁵² skarżący zarzucili naruszenie art. 1 protokołu dodatkowego do Konwencji poprzez pozbawienie ich możliwości wyboru instrumentu bankowego do przechowywania środków finansowych w czasie odbywania kary pozbawienia wolności. W omawianej sprawie administracja więzienna otworzyła dla skarżących konta bankowe z książeczkami oszczędnościowymi, na które wpłacone zostały środki pieniężne należące do więźniów. Dla skazanego Marka Siemaszko administracja więzienna dokonała wpłat na rachunek bankowy w latach 2000-2012, natomiast dla skazanego Jana Olszyńskiego w latach 2002-2007.

Zgodnie z art. 126 w obowiązującym wówczas stanie prawnym przewidzianym przez kodeks karny wykonawczy (dalej: k.k.w.) skarżący nie

---

⁴⁸ Orzeczenie ETPC z dnia 13.06.1979 r. wydane w sprawie Marckx przeciwko Belgii, skarga nr 6833/74, [w:] A.M. Nowicki, *Kamienie milowe: Orzecznictwo Europejskiego...*, s. 269-276.

⁴⁹ B. Gronowska, op. cit., s. 176-181.

⁵⁰ Artykuł 1 protokołu nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzony w Paryżu 20 marca 1952 r. stanowi, iż, „Każda osoba fizyczna i prawna ma prawo do poszanowania swojego mienia. Nikt nie może być pozbawiony swojej własności chyba że w interesie publicznym i na warunkach przewidzianych przez ustawę oraz zgodnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego”.

⁵¹ Orzeczenie ETPC z dnia 25.03.1999 r. wydane w sprawie Iatridis przeciwko Grecji, skarga nr 31107/96, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka Orzecznictwo 1999 (część I)*, Zakamycze, Warszawa 1999, s. 126-127; Orzeczenie ETPC z dnia 28.07.1999 r. wydane w sprawie Immobiliare Saffi przeciwko Włochom, skarga nr 22774/93, [w:] M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Orzecznictwo 1999...*, s. 137-141.

⁵² Orzeczenie ETPC z dnia 13.09.2016 r. wydane w sprawie Siemaszko i Olszyński przeciwko Polsce, skarga nr 60975/08 i 35410/09, Legalis nr 1501636 i 1576775.

mieli możliwości korzystania ze środków finansowych zgromadzonych na książeczkach oszczędnościowych, gdyż stanowiły one tzw. „fundusz akumulacyjny”, będący rezerwą dla skazanych na okres po odbyciu kar⁵³. Skazani nie mieli możliwości wyboru instrumentu bankowego dla przechowywania swoich środków pieniężnych oraz pozyskania oszczędności. Administracja więzienna dokonała zatem, zdaniem skarżących, arbitralnego wyboru produktu bankowego z całkowitym pominięciem ich woli. W przekonaniu skarżących wybór instrumentu finansowego w postaci książeczki oszczędnościowej z najniższym wówczas oprocentowaniem na rynku był dla nich krzywdzący, gdyż zostali w ten sposób pozbawieni możliwości uzyskania wyższych oszczędności z ulokowanych w banku kwot pieniężnych.

Trybunał orzekając w przywołanej tu sprawie, przychylił się do stanowiska wnioskodawców i stwierdził naruszenie art. 1 protokołu dodatkowego do EKPC. Przyjęto, iż skargi te nie dotyczą obowiązku ustanowienia funduszu akumulacyjnego, którego skarżący nie kwestionowali, lecz dotyczą sposobu jego zastosowania. Zatem w ocenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dla rozstrzygnięcia niniejszej sprawy zastosowanie znalazła druga norma z art. 1 protokołu związana ze sposobem korzystania z mienia. Trybunał odrzucił zarzut podnoszony przez polski rząd związany z wystąpieniem niewielkiej szkody pieniężnej, uznając, iż nawet niewielka szkoda materialna może być jednak subiektywnie znaczna, z uwagi na szczególną sytuację danej osoby. Ponadto w przypadku osób pozbawionych wolności należy wziąć pod uwagę ich niepewną sytuację ekonomiczną w związku z odbywaniem długiego okresu kary pozbawienia wolności oraz braku ofert pracy w zakładach karnych.

Jak można sądzić – w następstwie wydania opisanego judykatu – z dniem 1 stycznia 2012 r. weszła w życie ustawa zmieniająca art. 126 § 1 k.k.w., w takim zakresie, iż ustawodawca wskazał, że środki

---

⁵³ Art. 126 § 1 k.k.w. w brzmieniu obowiązującym do 17 grudnia 2008 r.: „Z wynagrodzenia za pracę, wpłat na rzecz skazanego lub z innych źródeł gromadzi się fundusz, przekazywany skazanemu w chwili zwolnienia z zakładu karnego, przeznaczony na przejazd do miejsca zamieszkania i na utrzymanie, do wysokości jednego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników; z funduszu tego nie prowadzi się egzekucji”.

Art. 126 § 1 k.k.w. w brzmieniu obowiązującym od 18 grudnia 2008 r. do 31 grudnia 2011 r. „Ze środków finansowych otrzymywanych przez skazanego, z wyjątkiem zapomóg, o których mowa w art. 113 § 6 pkt 1, gromadzi się środki pieniężne, przekazywane skazanemu w chwili zwolnienia z zakładu karnego, przeznaczone na przejazd do miejsca zamieszkania i na utrzymanie, do wysokości jednego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników; ze środków tych nie prowadzi się egzekucji i na wniosek skazanego można je przekazać na książeczkę oszczędnościową”.

przekazywane skazanemu na jego wniosek mogą być przechowywane na wskazanym przez niego rachunku bankowym lub książeczce oszczędnościowej⁵⁴.

Takie uregulowanie art. 126 § 1 k.k.w. nie zabezpieczało jednak celu, dla realizacji którego miały być gromadzone środki, czyli na czas po zwolnieniu skazanego z zakładu karnego z przeznaczeniem na przejazd do miejsca zamieszkania i utrzymanie się po opuszczeniu zakładu karnego, maksymalnie do wysokości jednego miesięcznego wynagrodzenia pracowników. Wykorzystując możliwość zgromadzenia środków na dowolnie wybranym rachunku, skazani często wskazywali rachunki bankowe osób trzecich, np. członków rodziny, co niestety skutkowało brakiem środków finansowych na okres po zwolnieniu z zakładu karnego⁵⁵.

Przepis art. 126 § 1 k.k.w. między innymi z tych powodów był wielokrotnie zmieniany i w brzmieniu pozwalającym na dowolny wybór rachunku bankowego przez skazanego, służącego do gromadzenia środków finansowych na okres bezpośrednio po odbyciu kary pozbawienia wolności, nie utrzymał się. Obecnie obowiązujący artykuł 126 § 1 k.k.w. stanowi, iż: „Ze środków pieniężnych otrzymywanych przez skazanego, z wyjątkiem środków, o których mowa w art. 113 § 6 pkt 1-3, środki do wysokości jednego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników gromadzi się i zachowuje do przekazania skazanemu w chwili jego zwolnienia z zakładu karnego, z przeznaczeniem na przejazd do miejsca zamieszkania i na utrzymanie; ze środków tych nie prowadzi się egzekucji”⁵⁶.

---

⁵⁴ Art. 126 § 1 k.k.w. w brzmieniu obowiązującym od 1.01.2012 r. do 20.03.2015 r. (zmieniony ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny wykonawczy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. Nr 240, poz. 1431); „Ze środków pieniężnych otrzymywanych przez skazanego, z wyjątkiem środków, o których mowa w art. 113 § 6 pkt 1-3, gromadzi się środki, przekazywane skazanemu w chwili zwolnienia z zakładu karnego, przeznaczone na przejazd do miejsca zamieszkania i na utrzymanie, do wysokości jednego przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia pracowników; ze środków tych nie prowadzi się egzekucji i na wniosek skazanego można je przekazać na wybrany (podkreślenie własne) rachunek bankowy lub książeczkę oszczędnościową”.

⁵⁵ „ETPC wydał wyrok w sprawie Siemaszko i Olszyński przeciwko Polsce (skarga nr 60975/08 i 35410/09)”, artykuł z dnia 15.09.2016 r., w którym powołano wypowiedź dr. Marcina Mazura, zastępcy dyrektora Zespołu do spraw Wykonywania Kar w Biurze RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/etpc-wydal-wyrok-w-sprawie-siemaszko-i-olszynski-przeciwko-polsce-skarga-nr-6097508-i-3541009>.

⁵⁶ Art. 126 § 1 k.k.w. w brzmieniu obowiązującym od 11.04.2019 r. (tekst jedn.: Dz.U. z 2019 r., poz. 676 z późn. zm.).

Ochrona prawa do zawarcia małżeństwa osób pozbawionych wolności

Orzecznictwo strasburskie niewątpliwie stopniowo przyczynia się do zmian w szeroko rozumianym polskim prawie karnym. Jako przykład oddziaływania tego orzecznictwa na prawo karne wykonawcze wskazać można *kazus Jaremowicza*⁵⁷ oraz kolejne sprawy wnoszone do Trybunału, a dotyczące tych samych naruszeń przepisów konwencyjnych. Między innymi w konsekwencji wydania powyższych judykatów zmianie uległy przepisy dotyczące miejsca zawarcia ślubu cywilnego. Dotyczy to także ślubów udzielanych w warunkach izolacji penitencjarnej. W obecnie obowiązującym stanie prawnym (od 1 marca 2015 r.)⁵⁸ ślub cywilny może zostać udzielony poza terenem urzędu stanu cywilnego, z koniecznością zachowania uroczystej formy i powagi⁵⁹.

W przytoczonej sprawie skarżący Jaremowicz zarzucił Polsce naruszenie art. 12 Konwencji, który stanowi, iż „Mężczyźni i kobiety w wieku małżeńskim mają prawo do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa”. Na gruncie omawianej tu sprawy dyrektor zakładu karnego odmówił udzielenia zgody na zawarcie związku małżeńskiego podczas odbywania kary pozbawienia wolności przez oboje wnioskodawców. W rzeczony skardze podniesione zostały także zarzuty związane z nieprzestrzeganiem praw człowieka wyrażonych w art. 13 EKPC⁶⁰ przez brak przewidzianego prawem krajowym środka do zakwestionowania odmowy oraz art. 14 Konwencji⁶¹, co skutkowało dyskryminacją więźnia. Dyrektor zakła-

---

⁵⁷ Orzeczenie ETPC z dnia 5.01.2010 r. wydane w sprawie Jaremowicz przeciwko Polsce, skarga nr 24023/03, Legalis nr 185098.

⁵⁸ W dniu 1.03.2015 r. weszła w życie ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. 2014, poz. 1741).

⁵⁹ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2014 r., poz. 1741 z późn. zm.), art. 85 ust. 5: „Na wniosek osoby zamierzającej zawrzeć małżeństwo kierownik urzędu stanu cywilnego przyjmuje oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński poza urzędem stanu cywilnego w okręgu rejestracji stanu cywilnego, w którym jest on właściwy, jeżeli wskazane we wniosku miejsce zawarcia małżeństwa zapewnia zachowanie uroczystej formy jego zawarcia oraz bezpieczeństwo osób obecnych przy składaniu oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński”.

⁶⁰ Art. 13 EKPC: „Każdy, kogo prawa i wolności zawarte w niniejszej Konwencji zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka odwoławczego do właściwego organu państwowego także wówczas, gdy naruszenia dokonały osoby wykonujące swoje funkcje urzędowe”.

⁶¹ Art. 14 EKPC: „Korzystanie z praw i wolności wymienionych w niniejszej Konwencji powinno być zapewnione bez dyskryminacji wynikającej z takich powodów, jak płeć, rasa, kolor skóry, język, religia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, przynależność do mniejszości narodowej, majątek, urodzenie, bądź z jakichkolwiek innych przyczyn.”

du karnego, w którym przebywał skarżący, odmówił udzielenia zgody na zawarcie małżeństwa w zakładzie karnym obojgu wnioskodawcom (przyszła małżonka skarżącego przebywała wówczas w tej samej jednostce penitencjarnej co skarżący), argumentując, iż związek emocjonalny wnioskodawców powstał podczas pobytu w areszcie oraz utrzymywany był za pomocą wymiany nielegalnych wiadomości.

Rozstrzygając powyższą sprawę, trybunał strasburski stwierdził, iż osoby pozbawione wolności, planujące zawarcie związku małżeńskiego, powinny samodzielnie decydować o takiej możliwości i owej decyzji nie powinien podejmować żaden organ państwowy w zastępstwie samych zainteresowanych małżeństwem osób. Władze zakładu karnego nie miały podstaw do odmowy wydania zgody na zawarcie małżeństwa, gdyż nie wystąpiły przeszkody małżeńskie przewidziane w polskim prawie. Decyzja o ślubie – także w przypadku osób pozbawionych wolności – jest wyłącznie kwestią prywatną, i z tej racji podlega ochronie.

Osoby pozbawione wolności mogą zatem zawrzeć związek małżeński po spełnieniu wymogów określonych w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym⁶². Ponadto więźniowie powinni mieć możliwość zawarcia związku małżeńskiego w określonej formie wyznaniowej⁶³, stosując w tym zakresie art. 106 § 1 k.k.w.⁶⁴, na podstawie którego „Skazany ma prawo do wykonywania praktyk religijnych i korzystania z posług religijnych oraz bezpośredniego uczestniczenia w nabożeństwach odprawianych w zakładzie karnym w dni świąteczne i słuchania nabożeństw transmitowanych przez środki masowego przekazu, a także do posiadania niezbędnych w tym celu książek, pism i przedmiotów”. Zgodnie z powyższym w ramach korzystania z posług religijnych osoby przebywające w jednostkach penitencjarnych mają prawo do zawarcia związku małżeńskiego w wybranej przez siebie formie wyznaniowej. Przypadki ograniczenia udzielania posług religijnych w zakładach karnych i aresztach śledczych reguluje art. 274 § 1 k.k.w., wskazując, iż uzasadnieniem dla takiego ograniczenia mogą

---

⁶² Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2019 r., poz. 2086 z późn. zm.).

⁶³ J. Nikołajew, *Prawo do małżeństwa osób pozbawionych wolności. Kilka uwag dotyczących wykonania kary*, [w:] pod red. ks. T. Rakoczy, *Małżeństwo jako zawarty związek mężczyzny i kobiety*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, s. 119.

⁶⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r., poz. 523, 568 z późn. zm.)

być jedynie szczególne względy sanitarne lub zdrowotne albo poważne zagrożenie bezpieczeństwa⁶⁵.

Przytoczony wcześniej art. 12 EKPC chroni jedynie prawo do zawarcia małżeństwa, natomiast ochrona prawa do współżycia seksualnego jako elementu życia rodzinnego została zagwarantowana w art. 8 Konwencji. Zgodnie z poglądem judykatury prezentowanym w orzeczeniach ETPC, osobie pozbawionej wolności nie można zakazać zawarcia małżeństwa, co więcej, obowiązkiem państwa jest zapewnienie możliwości jego zawarcia⁶⁶. Pomimo konwencyjnej ochrony prawa do życia rodzinnego, w tym pożycia małżeńskiego, w doktrynie nauk o prawach człowieka występuje jednak pogląd, zgodnie z którym dopuszczalne jest uniemożliwienie osobom pozbawionym wolności współżycia małżeńskiego⁶⁷.

Jako kontrowersyjne jawi się stanowisko trybunału strasburskiego, wyrażane między innymi w przytoczonym wyżej orzecznictwie, iż decyzja o zawarciu związku małżeńskiego należy wyłącznie do samych zainteresowanych małżeństwem stron, nawet w sytuacji, gdy jedna ze stron zainteresowanych, bądź obie, przebywają w warunkach pozbawienia wolności. Wszak naturalną konsekwencją zawarcia związku małżeńskiego jest wspólne pożycie (także fizyczne) małżonków, toteż widać tu niekonsekwencję, którą należałoby rozwiązać w ten sposób, że albo należałoby pozwalać więźniom, którzy zawarli związek małżeński, na wspólne pożycie, albo za niedopuszczalne powinno się uznać zawieranie związków małżeńskich w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Obecnie możliwość współżycia małżeńskiego w warunkach polskich zakładów karnych może być znacznie utrudniana, a nawet uniemożliwiona całkowicie, co słusznie traktować należy jako dolegliwość związaną z odbywaniem kary. Istotą kary pozbawienia wolności jest przecież wywołanie dolegliwości dla skazanych poprzez znaczne ograniczenie ich wolności, chociażby w zakresie podejmowania decyzji życiowych, w tym decyzji związanych z zawarciem małżeństwa i założeniem rodziny.

---

⁶⁵ Art. 247 § 1 k.k.w. stanowi, iż „W wypadkach uzasadnionych szczególnymi względami sanitarnymi lub zdrowotnymi albo poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może na czas określony wstrzymać lub ograniczyć zatrudnienie osadzonych, kontakty między nimi, udzielanie widzeń i spacerów, przeprowadzanie zajęć o charakterze zbiorowym, odprawianie nabożeństw i udzielanie usług religijnych, dokonywanie zakupów, otrzymywanie paczek, a także korzystanie z samoinkasujących aparatów telefonicznych, nakazać zamknięcie cel lub innych pomieszczeń, w których przebywają lub pracują osadzeni, zabronić posiadania w celi niektórych przedmiotów oraz zawiesić funkcję rzecznika skazanych”.

⁶⁶ Orzeczenie ETPC z 5.01.2015 r. wydane w sprawie Frask przeciwko Polsce, skarga nr 22933/02, Legalis nr 185097.

⁶⁷ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej...*, s. 663-664.

Prawo do humanitarnego traktowania oraz prawo do poszanowania prywatności a pobyt w celach wieloosobowych

Aktualny pozostaje, wciąż istniejący w polskich uwarunkowaniach penitencjarnych problem dotyczący prawa do humanitarnego traktowania i poszanowania prywatności więźniów przebywających w celach wieloosobowych (tzn. większych niż 10-osobowe). Rzecznik praw obywatelskich Adam Bodnar w Senacie RP w dniu 23 listopada 2018 r. zapowiedział: „Jak mówię o przeludnieniu w więzieniach, to nie mówię tylko i wyłącznie o tym, że nie respektujemy normy, która jest nam od lat proponowana i rekomendowana przez Komitet Rady Europy ds. przeciwdziałania torturom, nieludzkiemu i poniżającemu traktowaniu, a która mówi, że powinniśmy mieć 4 m² na jednego więźnia, ale mówię także o tym, że w Polsce wciąż są więzienia, w których w celi przebywa ponad 10 osób. (...) To nie jest standard, który powinniśmy dopuszczać w państwie członkowskim Unii Europejskiej, państwie, które mieni się jako to, które przestrzega tak podstawowych praw. Tak więc wydaje mi się, że chociażby ograniczenie istnienia cel 10-osobowych powinno być niezwykle istotnym postulatem”⁶⁸.

Obecnie obowiązujące w Polsce przepisy nie regulują maksymalnej pojemności cel więziennych, co prowadzi niekiedy do sytuacji, iż więźniowie przebywają w celach nawet 18-osobowych. Powyższa sytuacja godzi w międzynarodowe standardy dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności, zatem powinna zostać zmieniona w jak najszybszym czasie.

Po wystąpieniu rzecznika praw obywatelskich z 23 listopada 2018 r., który zwrócił się do dyrektora generalnego Służby Więziennej o przyjęcie planu likwidacji w jednostkach penitencjarnych typu zamkniętego wszystkich cel mieszkalnych większych niż dziesięcioosobowe, podjęto przygotowania do ich likwidacji. W odpowiedzi na stanowisko rzecznika praw obywatelskich dotyczące cel wieloosobowych zastępca dyrektora generalnego Służby Więziennej pismem z 19 grudnia 2018 r. wskazał, iż podziela pogląd rzecznika praw obywatelskich w sprawie likwidacji tego typu cel, w których pobyt narusza podstawowe prawa człowieka,

---

⁶⁸ M. Rachwańska, *Służba Więzienna zlikwiduje wieloosobowe cele*, artykuł z 7 stycznia 2019 r., <https://www.infosecurity24.pl/sluzba-wiezienna-zlikwiduje-niehumanitarne-cele> (dostęp: 9.07.2020).

powołując się między innymi na potrzebę zapewnienia bezpieczeństwa wszystkim więźniom⁶⁹.

Z powołanego wyżej pisma wynika, iż dyrektor generalny Służby Więziennej skierował do dyrektorów okręgowych Służby Więziennej wnioski z prośbą o wskazanie propozycji sposobu likwidacji cel wieloosobowych oraz sporządzenie zestawienia kosztów przedstawionego rozwiązania. Po zebraniu stosownych informacji od dyrektorów okręgowych planowane jest utworzenie zestawienia działań koniecznych do podjęcia przez jednostki organizacyjne Służby Więziennej w celu likwidacji cel większych niż dziesięcioosobowe wraz z określeniem kosztów likwidacji⁷⁰.

Wnioski

Uwzględniając przedstawione wyżej okoliczności, należy stwierdzić, że orzeczenia trybunału strasburskiego kształtują coraz to wyższe standardy w zakresie ochrony praw jednostki, które muszą być przestrzegane przez państwa-strony Europejskiej konwencji praw człowieka. Konsekwencją powyższego są zmiany w prawie krajowym dostosowujące normy prawne do konwencyjnych standardów ochrony praw człowieka, a w dalszej kolejności, choć przekształcenia w tym zakresie są dość powolne, to jednak w Polsce dostrzegalny jest stały proces poprawy sytuacji osób pozbawionych wolności.

Państwa-strony Konwencji zostały zobowiązane do przestrzegania jej postanowień, a przy tym są też związane orzeczeniami Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, toteż zmiany w prawie wewnątrz krajowym muszą nadążać za standardami ochrony praw człowieka wyznaczanymi przez Trybunał. W przeciwnym razie rodzi to odpowiedzialność finansową państwa, gdyż w przypadku stwierdzenia naruszenia zobowiązań konwencyjnych Trybunał nakazuje państwu wypłatę zadośćuczynienia na rzecz skarżącego. Po wydaniu wyroku dotyczącego nieprzestrzegania postanowień Konwencji na państwie spoczywa nie tylko obowiązek

---

⁶⁹ *Cele większe niż 10-osobowe – do likwidacji. Służba Więzienna przyznaje rację RPO*, artykuł z 2 stycznia 2019 r., <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/cele-ponad-10-osobowe-do-likwidacji-sluzba-wiezienna-przyznaje-racje-rpo> (dostęp: 9.07.2020).

⁷⁰ Pismo dyrektora generalnego Służby Więziennej z 19 grudnia 2018 r. kierowane do Biura Rzecznika Praw Obywatelskich, sygn. BDG.055.11.2018.AŚB, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/cele-ponad-10-osobowe-do-likwidacji-sluzba-wiezienna-przyznaje-racje-rpo> (dostęp: 9.07.2020).

odszkodowawczy, lecz także często zobowiązanie do zaprzestania dalszych naruszeń w przyszłości. Obowiązek zmiany przepisów prawa krajowego sprzecznych z Europejską konwencją o ochronie praw człowieka jest nakładany na państwo, które uznane zostało za nieprzestrzegające Konwencji, w przypadku gdy sprawa przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka wyniknęła ze skargi wniesionej przez inne państwo-stronę Konwencji. Wówczas obowiązek zaprzestania naruszeń przejawia się nałożeniem nakazu uchylecia bądź zmiany przepisów prawa krajowego. W przypadku natomiast skargi indywidualnej zdarza się, iż Trybunał poprzestaje jedynie na nałożeniu obowiązku odszkodowawczego na państwo nierespektujące zasad konwencyjnych⁷¹.

W orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka szczególnie akcentowana jest konieczność szerokiego rozumienia ochrony godności osób pozbawionych wolności, wyrażona w treści art. 3 Konwencji zawierającego zakaz stosowania tortur. Pojęcie stosowania „tortur” związane jest z „niehumanicznym” oraz „poniżającym” traktowaniem, które jednocześnie wykracza poza zwykłe dolegliwości wynikające z pozbawienia wolności. Trybunał przychylił się do tak istotnie pogłębionej interpretacji tych pojęć, iż w skrajnych przypadkach nawet samo zastosowanie groźby użycia tortur było w ocenie Trybunału niehumanicznym i poniżającym traktowaniem osoby przesłuchiwanej.

W Polsce nadal aktualny pozostaje problem pobytu skazanych na karę pozbawienia wolności w celach wieloosobowych. Jako odrębny problem Europejski Trybunał Praw Człowieka traktuje odbywanie kary w celach przepełnionych, tzn. bez zachowania wymogów dotyczących minimalnej powierzchni przypadającej na jednego więźnia. Ta sytuacja jest uznawana za przejaw poniżającego traktowania, czyli naruszenie art. 3 EKPC.

Obecnie w związku z projektem nowelizacji kodeksu karnego ogłoszonym 13 czerwca 2019 r.⁷² szczególnie istotne wydaje się jednak orzecznictwo ETPC związane z karą bezwzględnego dożywotniego pozbawienia wolności. Europejski Trybunał Praw Człowieka w ugruntowanej linii orzeczniczej jednoznacznie wskazuje, iż kara dożywotniego pozbawienia

---

⁷¹ C. Mik, *Teoria obowiązków pozytywnych państw-stron traktatów w dziedzinie praw człowieka na przykładzie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, [w:] pod red. J. Białocerkiewicz, M. Balcerzak, *Księga jubileuszowa profesora Tadeusza Jasudowicza*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2004, s. 285.

⁷² Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks Karny oraz niektórych innych ustaw z 14.05.2019 r., druk nr 3451, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/996CE307123D03FEC1258FALO069E8F2/%24File/3451.pdf> (dostęp: 9.07.2020).

wolności bez możliwości ubiegania się o wcześniejsze zwolnienie z zakładu karnego jest ewidentnym złamaniem praw człowieka.

W kwestii art. 5 Konwencji, który wyznacza standardy w zakresie wolności i bezpieczeństwa osobistego oraz zawiera katalog sytuacji, w których jednostka może zostać zgodnie z prawem pozbawiona wolności, zwraca się uwagę, iż zastosowanie znajduje on nie tylko co do więźniów odbywających karę pozbawienia wolności, lecz także względem osób tymczasowo aresztowanych oraz wobec sprawców czynów zabronionych, w stosunku do których zastosowano izolacyjne środki zabezpieczające.

Jednym z najczęściej podnoszonych zarzutów w skargach dotyczących standardów odbywania kary pozbawienia wolności jest nieprzestrzeganie prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a w szczególności tajemnicy korespondencji, z uwagi na fakt, iż często to właśnie za pomocą korespondencji więźniowie kontaktują się ze swoimi obrońcami, organami państwowymi oraz instytucjami służącymi ochronie praw człowieka. Istotne jest także, iż zazwyczaj korespondencja jest jedyną formą kontaktowania się osób pozbawionych wolności z najbliższymi. Dlatego cenzurowanie korespondencji przez administrację więzienną jest dopuszczalne tylko z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw oraz wolności osób.

Osoby odbywające karę pozbawienia wolności niejednokrotnie formułują zarzuty związane z naruszeniem prawa do poszanowania ich własności. Z artykułu 1 protokołu dodatkowego do Konwencji wyprowadza się zasadę ochrony prawa własności, którą należy rozumieć jako zakaz ingerencji organów państwa w prawo do korzystania przez jednostkę z należącego do niej mienia. Jako przykład nierespektowania zasady ochrony prawa własności w warunkach zakładu karnego wskazać można na arbitralne lokowanie przez administrację więzienną środków pieniężnych należących do osób pozbawionych wolności w produktach bankowych, na wybór których skazani nie mieli żadnego wpływu.

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, choć wydawane zazwyczaj w indywidualnych sprawach, nie tylko stoi na straży przestrzegania przez państwa-strony Konwencji podstawowych praw i wolności człowieka, lecz także przyczynia się do zmian w ich ustawodawstwach. Obecnie w Polsce osoby pozbawione wolności mają możliwość zawarcia związku małżeńskiego podczas pobytu w zakładzie karnym. Rozwiązanie

takie – choć na pierwszy rzut oka wydaje się korzystne – budzi jednak wątpliwości, zważywszy, że kara pozbawienia wolności powinna się wiązać z dolegliwościami i ograniczeniami związanymi z realizacją planów życiowych osób skazanych. Taką uciążliwość odczułyby z pewnością osoby, które decyzję o zawarciu małżeństwa i założeniu rodziny odsunąć musiałyby w czasie na okres po odbyciu kary.

Oczekiwać należy, iż w przyszłości orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka nadal będzie inspiracją do wprowadzania pozytywnych zmian w polskim prawie karnym, wyznaczając standardy ochrony praw osób pozbawionych wolności, nie deprecjonując wszakże przy tym doniosłości kary pozbawienia wolności dla realizacji celów wymiaru sprawiedliwości.

Bibliografia

- Brzozowski W., Krzywoń A., Wiącek M., *Prawa człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Cichoń Z., *Europejska konwencja praw człowieka nadal najskuteczniejszym na świecie instrumentem ochrony praw człowieka (w 55 rocznicę podpisania Konwencji)*, „Pa-lestra” 2005, nr 11-12.
- Gronowska B., *Europejski Trybunał Praw Człowieka – w poszukiwaniu efektywnej ochrony praw jednostki*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa. Stowarzyszenie Wyższej Użyteczności „Dom Organizatora”, Toruń 2011.
- Hofmański P., *Europejska konwencja praw człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego*, Temida 2, Białystok 1993.
- Mik C., *Teoria obowiązków pozytywnych państw-stron traktatów w dziedzinie praw człowieka na przykładzie Europejskiej konwencji praw człowieka*, [w:] pod red. Bia-łocerkiewicz J., Balcerzak M., *Księga jubileuszowa profesora Tadeusza Jasudowicza*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2004.
- Nikołajew J., *Prawo do małżeństwa osób pozbawionych wolności. Kilka uwag dotyczących wykonania kary*, [w:] pod red. Rakoczy T., *Małżeństwo jako zawarty związek mężczyzny i kobiety*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014.
- Nowicki M.A., *Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór Orzeczeń 2010*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
- Nowicki M.A., *Kamienie milowe orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1996.
- Nowicki M.A., *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999-2004*, Zakamycze, Kraków 2005.
- Nowicki M.A., *Wokół konwencji europejskiej. Komentarz do Europejskiej konwencji praw człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Przybyliński S., *Więźniowie „niebezpieczni” – ukryty świat penitencjarny*, Impuls, Kraków 2012.
- Snopek M., *Więźniowie uszkodzeni – psychospołeczne funkcjonowanie osób zdegra-dowanych w przestrzeni penitencjarnej*, Impuls, Kraków 2019.
- Stańdo-Kawecka B., *Prawa osób pozbawionych wolności w świetle orzeczeń Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Stowarzyszenie Penitencjarne „Patronat” i Centralny Zarząd Służby Więziennej, Warszawa 1998.
- Zalewski W., *Przestępca “niepoprawny” jako problem polityki kryminalnej*, Arche, Gdańsk 2010.

Akty prawne:

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 nr 61, poz. 284).

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2019 r., poz. 2086 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r., poz. 523, 568 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (tekst jedn.: Dz.U. z 2019 r., poz. 2203 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (tekst jedn.: Dz.U. z 2020 r., poz. 463, 695 z późn. zm.).

Orzecznictwo:

Orzeczenie ETPC z dnia 13.06.1979 r. wydane w sprawie Marckx przeciwko Belgii, skarga nr 6833/74, [w:] Nowicki A. M., *Kamienie milowe: Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 1997.

Orzeczenie ETPC z dnia 25.03.1992 r. wydane w sprawie Sprawa Campbell przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, skarga nr 13590/88, [w:] Nowicki A. M., *Kamienie milowe orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 1996.

Orzeczenie ETPC z dnia 25.03.1999 r. wydane w sprawie Iatridis przeciwko Grecji, skarga nr 31107/96, [w:] Nowicki A.M., *Europejski Trybunał Praw Człowieka Orzecznictwo 1999*, (część I), Zakamycze, Warszawa 1999.

Orzeczenie ETPC z dnia 28.07.1999 r. wydane w sprawie Immobiliare Saffi przeciwko Włochom, skarga nr 22774/93, [w:] Nowicki A.M., *Europejski Trybunał Praw Człowieka Orzecznictwo 1999*, (część I), Zakamycze, Warszawa 1999.

Orzeczenie ETPC z dnia 6.04.2000 r. wydane w sprawie Labita przeciwko Włochom, skarga nr 26772/95, [w:] Nowicki A.M., *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka Wybór orzeczeń 1999-2004*, Zakamycze, Kraków 2005.

Orzeczenie ETPC z dnia 26.10.2000 wydane w sprawie Kudła przeciwko Polsce, skarga nr 30210/96, [w:] Nowicki A.M., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.

Orzeczenie ETPC z dnia 19.04.2001 r. wydane w sprawie Peers przeciwko Grecji, skarga nr 28524/95, [w:] Nowicki A.M., *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka Wybór orzeczeń, 1999-2004*, Zakamycze, Kraków 2005.

Orzeczenie ETPC z dnia 2.06.2005 r. wydane w sprawie Novoselov przeciwko Rosji, skarga nr 66460/01, [w:] Nowicki A.M., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.

- Orzeczenie ETPC z dnia 22.10.2009 r. wydane w sprawie Orchowski przeciwko Polsce, skarga nr 17885/04, LEX nr 523324.
- Orzeczenie ETPC z dnia 4.12.2007 r. wydane w sprawie Dickson przeciwko Wielkiej Brytanii, skarga nr 44362/04, [w:] Nowicki A.M., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Orzeczenie ETPC z dnia 6.12.2007 r. wydane w sprawie Lind przeciwko Rosji, skarga nr 25664/05, [w:] Nowicki A.M., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Orzeczenie ETPC z 12.02.2008 r. wydany w sprawie Kafkaris przeciwko Cyprowi, skarga nr 21906/04, Legalis nr 196386.
- Orzeczenie ETPC z dnia 5.01.2010 r. wydane w sprawie Frasik przeciwko Polsce, skarga nr 22933/02, Legalis nr 185097.
- Orzeczenie ETPC z dnia 1.06.2010 r. wydane w sprawie Gäfagen przeciwko Niemcom, skarga nr 22978/05, [w:] Nowicki A.M., *Europejski Trybunał Praw Człowieka Wybór Orzeczeń 2010*, Wolters Kluwer, Warszawa 2011.
- Orzeczenie ETPC z dnia 13.01.2011 r. wydane w sprawie Haidn przeciwko Niemcom, skarga nr 6587/04, [w:] Nowicki A.M., *Europejski Trybunał Praw Człowieka Wybór orzeczeń 2011*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Orzeczenie ETPC z dnia 10.02.2011 r. wydane w sprawie Premininy przeciwko Rosji, skarga nr 44973/04, [w:] Nowicki A.M., *Europejski Trybunał Praw Człowieka Wybór orzeczeń 2011*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.
- Orzeczenie ETPC z 17.01.2012 r. wydane w sprawie Vinter przeciwko Wielkiej Brytanii, skargi nr 66069/09, 130/10 i 3896/1, LEX nr 1101601.
- Orzeczenie ETPC z 30.06.2015 r. wydane w sprawie Khoroshenko przeciwko Rosji, skarga nr 41418/04, uzasadnienie w języku angielskim, Legalis nr 2286483.
- Orzeczenie ETPC z dnia 15.12.2015 r. wydane w sprawie Szafrąńskiego przeciwko Polsce, skarga nr 17249/12, Legalis nr 1435157.
- Orzeczenie ETPC z dnia 13.09.2016 r. wydane w sprawie Siemaszko i Olszyński przeciwko Polsce, skarga nr 60975/08 i 35410/09, Legalis nr 1501636 i 1576775.
- Orzeczenie ETPC z dnia 4.10.2016 r. wydane w sprawie Klibisz przeciwko Polsce, skarga nr 2235/02, Legalis nr 1508051.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 23.11.2016 r. wydany w sprawie sygn. akt K 6/14, Legalis nr 1532497.
- Orzeczenie ETPC z dnia 5.07.2018 r. wydane w sprawie Zielińskiego przeciwko Polsce, skarga nr 43924/12, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej” 2018, nr 4.
- Orzeczenie ETPC z 12.03.2019 r. wydane w sprawie Petukhov przeciwko Ukrainie, skarga nr 41216/13, LEX nr 2630345.

Źródła internetowe:

- ETPC wydał wyrok w sprawie Siemaszko i Olszyński przeciwko Polsce (skarga nr 60975/08 i 35410/09)*, artykuł z dnia 15.09.2016 r., w którym powołano wypowiedź dr Marcina Mazura, zastępcy dyrektora Zespołu do spraw Wykonywania Kar w Biurze RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/etpc-wydal-wyrok-w-sprawie-siemaszko-i-olszynski-przeciwko-polsce-skarga-nr-6097508-i-3541009> (dostęp: 09.07.2020).
- Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Raport 2018. Prawa osób pozbawionych wolności. Podstawowe problemy prawne i praktyczne – perspektywa Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka*, <https://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2018/07/Report-SPT-PL-FIN.pdf> (dostęp: 09.07.2020).
- Pismo dyrektora generalnego Służby Więziennej z dnia 19 grudnia 2018 r. kierowane do Rzecznika Praw Obywatelskich, sygn. BDG.055.11.2018.AŚB, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Odpowied%C5%BA%20SW%2019.12.2018.pdf> (dostęp: 9.07.2020).
- Cele większe niż 10-osobowe – do likwidacji. Służba Więzienna przyznaje rację RPO*, artykuł z dnia 2 stycznia 2019 r., <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/cele-ponad-10-osobowe-do-likwidacji-sluzba-wiezienna-przyznaje-racje-rpo> (dostęp: 9.07.2020).
- M. Rachwalska, *Służba więzienna zlikwiduje wieloosobowe cele*, artykuł z dnia 7.01.2019 r., <https://www.infosecurity24.pl/sluzba-wiezienna-zlikwiduje-niehumanitarne-cele> (dostęp: 9.07.2020).
- Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 14.05.2019 r., druk nr 3451, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/996CE-307123D03FEC12583FA0069E8F2/%24File/3451.pdf> (dostęp: 9.07.2020).
- Europejski Komitet do spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT), *Uzupełnienie standardów CPT dotyczących pozbawienia wolności w zakładzie karnym. Wyciąg z Jedenastego Sprawozdania*, <https://rm.coe.int/16806cd243> (dostęp: 9.07.2020).

